

- Б. Козацька рада;
- В. Чорна рада;
- Г. загальна рада

5. До особливостей Гетьманщини відноситься:

- А. основну державотворчу функцію виконував козацький стан;
- Б. поєднувалася диктатура і народовладдя;
- В. була початкова певна станова рівність;
- Г. не було правових норм.

Література:

1. Основи політології / Кер. авт. кол. Ф.М. Кирилюк. – К., 1995.
2. Політологія у запитаннях і відповідях. – К., 2003.
3. Політологія. Підручник / За заг. ред. І.С. Дзюбка, К.М. Левківського. – К., 2001.
4. Політологія. Підручник / За заг. ред. проф. Кремень В.Г., проф. Горлача М.І. – Харків, 2001.
5. Швидак О.М. Політологія. Практикум. – К., 2001.
6. Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної думки): Підручник. – К., 2002.

5. ДОКТРИНА ТА РІЗНОВИДИ ДЕМОКРАТІЇ

1. Ліберальна демократія.
2. Пролетарська демократія.
3. Плюралістична демократія.
4. Репрезентативна демократія.
5. Партиципатарна демократія.

Існуючі в наші дні демократичні системи беруть свій початок від форм правління, які виникли в кінці XVIIIст. під прямим і різностороннім впливом лібералізму. Заслуги лібералізму в розвитку політичної і демократичної думки надзвичайно великі. Ця ідейна і політична течія виступила під

прапором свободи особистості, захисту її від державної тиранії. Батьківщиною ліберальних ідей і місцем першого практичного втілення багатьох із них є Англія. Ідеї і практика лібералізму довгий час не співпадали з демократією, як теорією, так і рухом. Ідеологи ранньої **ліберальної демократії** — Джон Локк, Шарль-Луї Монтеск'є та інші - були стурбовані не забезпеченням усіх громадян рівними політичними правами і привабленням їх до управління державою, а мали метою огородити клас власників, а часто і аристократію від свавілля з боку монарха, ліквідувати феодальні обмеження, які заважали приватно-підприємницькій діяльності.

Недовірливе відношення лібералізму до мас, вплинуло на ліберальну демократію, яка виявилася як би сплавом ліберальної ідеї обмеження свавілля влади за допомогою індивідуальних прав і демократичного принципу народного суверенітету. В цілому ж цій моделі демократії в її класичному варіанті (XIX ст. — початок XX ст.) притаманні наступні характерні риси:

- ототожнювання народу як суб'єкта влади з власниками – чо-ловіками, виключення нижніх верств, поперш за все найманих робіт-ників, а також жінок із числа громадян, які мають виборне право.

Індивідуалістичність визнання особи первинним головним джерелом влади, пріоритет прав особи над законами держави. Права особи в цілях захисту закріплюються в конституції, виконання якої контролює незалежний суд;

- вузькополітичний, формальний характер демократії, який впливає з вузького, негативного розуміння свободи, як відсутності примусу, обмежень.

- парламентаризм, переважання прадставницьких форм політичного впливу.

Обмеження компетенції і сфери діяльності держави, переважно охороною громадського порядку, безпеки і прав громадян, соціального миру і т.д., його невтручання у справи громадського суспільства, економічні, соціальні і духовно- моральні процеси;

- розділення влади, створення стримок і противаг, як умов ефективного контролю громадян над державою, запобігання зловживання владою;

- обмеження влади більшості над меншістю, забезпечення індивідуальної і групової автономії, і свободи. Меншість повинна підкорятись більшості лише в суворо визначених питаннях, за межами яких вона повністю вільна. Меншість вправі мати свій погляд і відстоювати його у рамках закону, незважаючи на прийняті більшістю рішення.

Ці та інші риси ліберальної демократії свідчать, що вона стала значним кроком вперед на шляху визволення людини, поваги її гідності. В той же час ця доктрина демократії, в своєму класичному варіанті, вельми далека від ідеалу народовладдя. В якості недоліків класичної ліберальної демократії можна відмітити:

- соціально-класова обмеженість;

- формальність, і як наслідок, декларативність демократії для бідних, соціально-незабезпечених верств населення, її перевтілення із народовладдя в змагання грошових мішків;

- обмеженість сфери демократії і політичної участі особи;

- применшення ролі держави в управлінні суспільством і в укріпленні соціальної справедливості;

- надмірний ціннісний індивідуалізм, ігнорування природи людини, її належності до різноманітних соціальних груп.

Практичною відповідністю на недоліки класичної ліберальної демократії стали робітниче, соціалістичне, комуністичне та інші рухи, а також нові, в чомусь протилежні лібералізму демократичні доктрини і спроби впровадити їх в життя.

Подолати недоліки ліберальної демократії і здійснити справжнє народовладдя пробує доктрина і реальна модель **колективістської** (соціалістичної, або пролетарської) **демократії**. Ця доктрина ґрунтувалася на марксистському класовому підході – вона розглядалась як антитеза «буржуазної демократії». Загальнолюдська цінність

ліберальної демократії відкидалась. Ставилась мета подолати властивий тогочасному сіспільству значною мірою формальний характер свободи. Цей тип демократії теоретично достатньо опрацьований. Спроби його практичного здійснення, зроблені перш за все в країнах державного соціалізму, не мали успіху. Але вони значно збагатили теорію і практику демократії. Відомими представниками колективістської демократії були: Руссо, К.Маркс, В.Ленін, К.Шмітт.

Не дивлячись на значні відмінності, різноманітні колективістські теорії мають ряд загальних рис:

- колективізм в трактовці народу, визнання народу одним цілим, яке має об'єктивні, існуючі ще до свого визнання, загальний інтерес і волю;
- відсутність протирічь всередині народу, розглядання політичної опозиції як патології;
- колективістське (близьке до античного) розуміння свободи, як активна, рівноправна участь громадян у справах усієї держави і суспільства;
- тоталітарність, всепроникаючий абсолютний характер влади, яка насправді здійснюється вождями від народу, повна беззахисність меншості;
- ліквідація самої проблеми прав людини;
- всезагальнополітична мобілізація;
- декларування соціальної демократії.

Отже, навіть як доктрина «пролетарська демократія» була хибна за своїми принциповими засадами, означала відхід від справді демократичних традицій і тогочасних здобутків людської цивілізації, відкривала шлях до встановлення тоталітарних диктатур, відчуження народних мас від влади. Не випадково проти цієї доктрини виступав марксист-європеєць К.Каутський, за що був звинувачений В.Леніним у зраді.

Демократія західного взірця виросла із ліберальної політичної системи і наслідує її головні організаційні принципи: консти-туціалізм, розділення влади та інші, а також такі цінності, як індивідуальна свобода, права людини, автономія меншості тощо. Оцінки і назви су-часної демократії

неоднозначні. Її часто називають **плюралістичною**, поскільки вона базується на не існуючому раніше різноманітті суспільних інтересів (економічних, соціальних, культурних, релігійних, групових, територіальних та інших) і форм їх вирішення (політичні партії, асоціації і об'єднання, громадські рухи і ініціативи). Найвідоміші представники - Г.Ласкі, Д.Труман, Е.Фраєнкель, Р.Даль.

Незвертаючи уваги на схожість з класичною ліберальною демократією, сучасна демократія має свої особливості:

- вона базується на синтезі різноманітних ідей, концепцій і форм власності. Пробоє поєднувати традиційні ліберальні цінності з ідеями, які запозичені від соціалістичного, християнського, комуністичного та інших рухів, зважає на нові реалії постіндустріального суспільства;

- плюралістична концепція виходить з того, що не індивідум, не народ, а група є головною рухаючою силою політики в сучасній демократичній державі. Тільки в групі, а також в міжгрупових відносинах формується особа, визначається її інтереси, ціннісні орієнтації і мотиви політичної діяльності. Кожна людина – представник багатьох груп: сімейної, професійної, етнічної, релігійної, демографічної тощо. За допомогою групи, індивідум одержує можливість вираження і захисту своїх інтересів.

Ця демократія, представляє собою форму управління, яка дозволяє багатьом суспільним групам вільно виражати свої інтереси і знаходити в конкурентній боротьбі компромісні рішення.

Якщо узагальнити різноманітні концепції плюралістичної демократії, то можна виділити у них такі загальні ідеї:

- зацікавлена група – центральний елемент демократичної політичної системи, яка гарантує реалізацію інтересів, прав і свобод індивідумів. Сам індивід при цьому відступає на другий план;

- загальна воля як результат конфліктної взаємодії різних груп і їх компромісів;

- суперництво і баланс групових інтересів - соціальна основа демократичної влади, її динаміка;

- затримки і противаги розповсюджуються не тільки на інституціональну сферу (лібералізм), але й на соціальну область, де ними виступають групи-суперники;

- «розумний егоїзм», особовий, і особливо груповий інтереси, як генератори політики;

- держава - це орган, відповідний за нормальне функціонування всіх секторів суспільної системи і підтримуючий в сіспільстві соціальну справедливість;

- розпилення влади між різноманітними центрами політичного впливу: державними інститутами, партіями, групами інтересів тощо;

- наявність в суспільстві ціннісного консенсуса, який припускає визнання і повагу всіма учасниками політичного змагання основ існуючого державного устрою, демократичних правил гри, особистих прав, закону;

- демократична організація самих базисних груп, як умова адекватного представництва інтересів складаючих їх громадян.

Плюралістична доктрина демократії знайшла визнання і застосування у багатьох країнах світу, але існують і недоліки. Одним із головних недоліків цієї доктрини нерідко вважають ідеалізацію дійсності, перебільшення групової ідентифікації населення, участі громадян у групах інтересів. Другий важливий напрям критики доктрини плюралістичної демократії звинувачує її в недостатньому обліку нерівності політичного впливу різних суспільних груп, і перш за все першочергового впливу на владу - бізнесу, бюрократії, профспілок, військово-промислового комплексу. Також критикується і сама модель такої демократії. Стверджується, що плюралістична демократія консервативна, поскільки для прийняття рішень потребує широкого погодження усіх зацікавлених груп, що важко забезпечити на ділі, особливо в періоди політичного реформування. Крім цього, в плюралістичній демократії

з великими труднощами пробивають собі дорогу і одержують визнання всезагальні, глобальні, довгострокові і нові інтереси.

До мінусів плюралістичної демократії можна віднести й те, що вона акцентує головну увагу на складному груповому складі народу, як суб'єкті влади, тому не може відобразити всі аспекти сучасних доктрин і доповнюється рядом інших. Однією із спроб вийти з протиріч теорії плюралістичної демократії є сформульована Р.Далем **теорія поліархії** – множинності центрів влади, а отже і елітних груп у демократичному суспільстві. Тобто мається на увазі, що замість єдиного центру суверенної влади повинна бути множинність таких центрів, жоден з яких не може бути повністю суверенним. Демократичною вважається система, в якій влада дисперсна на противагу владі небагатьох – диктатурі. Доктрина поліархії виходить з того, що згідно з вимогами ліберальної демократії, консенсус і політична рівність повинні бути активними і такими, що розвиваються. Для цього кожний громадянин повинен володіти невід'ємним правом формулювати і відкрито демонструвати, кому він надає перевагу. Саме це збільшує і гарантує можливість рівності в управлінні суспільством. Поліархія поліпшує і доповнює принципи демократії, управління більшістю шляхом удосконалення системи народного представництва, міцнішої гарантії прав меншості, усунення різних видів політичної нерівності.

Теоріями концентруючими увагу на самому процесі здійснення влади є **репрезентативна** (представницька) і **партисипітарна** (політичної участі) концепції демократії. Концепція, яка пояснює репрезентативну демократію, виходить із її розуміння як компетентного і відповідального перед народом представницького правління. Воля народу тут не прирівнюється з його прямою участю. Вона існує далеко не по всім питанням і виражається громадянами, як безпосередньо на виборах, так і делегується представницьким органам і депутатам, котрі в межах даних їм повноважень формують загальну волю, а порою і діють супротив неї під свою відповідальність. Відносини між народом і його представниками будуються

на основі контролю (електорального, інституціонального, конституційного), обмеження компетенції у рамках закону. Реально репрезентативна демократія звичайно втілюється в парламентаризмі - системі правління, заснованій на розподілі влади і верховності влади парламенту. Репрезентативна доктрина демократії має як сильні, так і слабкі сторони. В якості достоїнств цієї моделі управління звичай відмічають її здатність гарантувати вільний суспільний устрій і високу ефективність у виконанні суспільних задач. За думкою її прихильників, репрезентативна демократія гарантує порядок і політичну стабільність, оберігає суспільство від масових настроїв і тимчасових захоплень. До недоліків цієї доктрини відносяться:

Фактичне усунення народу від влади на проміжку між виборами і тим самим відхід від народовладдя;

- неминучу бюрократизацію і олігархізацію влади;
- пріоритетний вплив на політику найбільш сильних груп інтересів, перш за все капіталу;
- зростання в державі авторитарних тенденцій;
- слабку легтимність влади.

Головними цілями партисипітарної демократії є всебічна демократизація суспільства, соціальна емансипація і суспільна самореалізація особи. Участь багатьох людей в управлінні розширює інтелектуальний потенціал для прийняття рішень, збільшує вірогідність їх оптимізації, підвищує стабільність політичної системи і ефективність управління. До радикальних варіантів цієї доктрини примикають політичні концепції нових соціалістичних рухів, наприклад екологів.

Як бачимо із приведенного вище аналізу демократичних доктрин і форм, кожна з них має як переваги, так і недоліки. Реально існуюча демократія в індустріально розвинених країнах світу прагне поєднувати ідеї самоуправління і партисипітації (головним чиним на місцевому рівні, а частково і на виробництві) з представництвом в масштабі всієї держави. В цілому ж це пріоритетна репрезентативна плюралістична демократія, яка

базується на ліберальних цінностях і яка враховує в більшій чи меншій степені деякі християнські і соціалістичні ідеї.

Демократія завжди є «роздоріжжя», так як вона це система свободи, система для якої нема нічого абсолютного. Демократія є пустий простір, в якому можуть розвинутиися найрізноманітніші політичні прагнення. Незадоволення демократією, в принципі, можна трактувати, як втому людей від невизначенності, бажання вибрати конкретний шлях розвитку. Але важко дати однозначну відповідь на питання «а чи не повернемося ми в кінці шляху знову на теж саме місце, звідки починали?». Найкращу відповідь на це запитання дав У.Черчіль, виступаючи в Британському парламенті 11 листопада 1947р.: «демократія – сама погана форма правління, якщо не враховувати інші...».

Термінологічний словник:

Доктрина (лат. *doctrina*) — вчення, наукова або філософська теорія, політична система, керівний теоретичний чи політичний принцип (наприклад, військова доктрина) або нормативна формула.

Комунізм (від лат. *communis* та фр. *communisme* — спільний, загальний) — політична ідеологія, заснована на ідеї суспільства загальної рівності та свободи, суспільної власності на засоби виробництва та безгрошового перерозподілу майна

Лібералізм (фр. *libéralisme*) — філософська, політична та економічна теорія, а також ідеологія, яка виходить з положення про те, що індивідуальні свободи людини є базисом суспільства та економічного ладу.

Соціалізм — соціально-економічні ідеї, вчення та ідеології, основною метою та ідеалом яких є здійснення принципів соціальної справедливості, свободи та рівності..

Соціал-демократія — соціальна політика та ідейно-політична течія, що виникла в рамках соціалізму і згодом трансформувалася на позиції